

Mání a jeho posolstvo

Zdeněk Váňa

V prednáškach o tajomstve Grálu a o chrámovej legende sme mali niekoľkokrát príležitosť zmieniť sa o jednom z hlavných koreňov týchto ezoterických hnutí - o manicheizme. Ak dnešnú prednášku zameriame práve na túto tému, potom nás k tomu nevedie iba historický záujem, ale skutočnosť, že ide o problém, ktorý je pre našu dobu zvlášť aktuálny, totiž o záhadu zla, jeho podstaty a jeho riešenia. Hoci veľký zasvätenec, známy pod menom Mání, zvestoval svoje posolstvo už v 3. storočí po Kr. a hnutie ním vyvolané bolo v ďalších storočiach potlačené - na Západe cirkvou, na Východe predovšetkým islamom - jeho hlavná myšlienka presahuje svojím významom nielen do súčasnosti ale i do budúcich tisícročí. Pokúsime sa preto priblížiť si túto veľkú postavu duchovných dejín ľudstva, preniknúť do zmyslu jeho učenia a pochopiť, čo si v ňom zachovalo svoju trvalú platnosť. Pretože manichejské hnutie vyrástlo v iránskom kultúrnom prostredí, zoznámime sa v úvode najskôr s duchovným vývojom v tejto oblasti.

Praperzská kultúra, ktorá bola hlavným duchovným ohniskom vo vývoji ľudstva medzi 6. a 3. tisícročím pred Kr., v dobe, keď jarný bod Slnka bol v znamení Blížencov, predstavovala vzhľadom k predchádzajúcej praindickej epoche zásadný obrat, ba možno povedať akúsi duchovnú revolúciu. Iránske národy - Peržania, Médovia a Baktrovia - nemali už takú silnú spomienku na starú jasnozrivosť ako Indovia, zachovali si však vedomie, že človek zostúpil z duchovného sveta a je teraz spojený so svetom, ktorý vníma svojimi zmyslami. Ak sa chce však opäť spojiť s Božstvom a vystúpiť k nemu, musí premieňať nielen sám seba ale i svet, ktorý ho obklopuje. Preto už nechápali tento svet ako máju (= veľkú ilúziu), ako je tomu až doteraz v indickej duchovnosti, ale vyvíjali činnosť vôľu a energiu na jeho pretváranie. Týmto duchom boli potom naplnené i staroperzské mystériá. Napr. vo vlkovi bolo videné zviera, ktoré má zlé vlastnosti v dôsledku všeobecného úpadku. Človek je však schopný ich premeniť na dobré tým, že ho skrotí v psa, ktorý potom slúži človeku. Tým privádza zviera na vyšší stupeň; keby bolo ponechané samo na seba, klesalo by stále nižšie.

Protikladom Iránu bol Turán, oblasť nomádskych národov, ktoré žili severne od iránskej náhornej roviny smerom k Sibíri. Tieto národy si zachovali dekadentnú jasnozrivosť nižšieho astrálneho sveta, ktorá prevládla v záverečnej fáze starej Atlantídy. Ich zasvätení a kňazi boli preto skôr čarodejníkmi a šamanmi. Pokiaľ sa ich praktiky zachovávali i v neskoršej dobe a miestami až dodnes, napr. u sibírskych kmeňov, v strednej Ázii alebo u Indiánov, potom ide o nežiadúci atavizmus, ktorý môže byť zaujímavým predmetom štúdia pre etnografy, psychológov a psychiatrov, nie však nejakým vzorom pre nasledovanie, ako sa o to dnes pokúšajú niektorí experimentátori. Rozšírené vedomie, ktoré sa v podobných pokusoch dosahuje, spája človeka len s nižšou astrálnou sférou, ktorá vyvoláva iba skreslený a klamný obraz duchovného sveta a je pre človeka skôr škodlivá a nevedie ho k duchu. Preto sa tiež v starom Turáne nevyvinul sklon k vytváraniu vonkajšej kultúry, k pretváraniu a premieňaniu prírody, ale len ku koristníctvu (lov, zberateľstvo, pastierstvo, lúpeže).

Turán zvädzal ťažké boje s Iránom v službách ducha temnoty Angra- Mainju (Ahrimana) - sily, ktorá bráni preduchovneniu prírody. Naproti tomu Irán hľadal cestu k duchovi Svetla - Ahura Mazdovi čiže "Veľkej Aure", ktorej fyzickým rúchom je vonkajšie slnečné svetlo. V ňom je moc, ktorá napomáha vývoju človeka, ktorý je

sám o sebe "malou aurou", smerom nahor. Zvestovateľom tejto Veľkej Aury a inauguratorom staroperzskej kultúry bol Zarathuštra, ktorý poukazoval na to, že táto slnečná bytosť zostúpi raz na zem a spojí sa s ňou, aby ďalej pôsobila vo vývoji ľudstva. Ide teda v podstate o dualistické učenie, ako to zodpovedá pôsobeniu Blížencov, nie však v absolútnom zmysle, pretože oba princípy - svetlý i temný - vychádzajú z jednotného praprinčipiu Zarván Akarana, nestvoreného pokojného plynutia času (či skôr trvania), prapríčiny všetkého bytia. To tiež znamená, že všetko zlo, ktoré je vo svete, nebolo pôvodne zlým a temným.

Zlo vzniká podľa tohto učenia tým, že to, čo bolo vo svojej skoršej podobe dobré, si zachovalo túto podobu i neskôr namiesto toho, aby sa vyvíjalo ďalej a premenilo. (Vid' uvedený príklad vlka, v ktorom pôsobí ahrimanský princíp, ak sa jeho pôvodne dobrá podoba ďalej nevyvíjala.) Boj dobra so zlom vyplýva preto z konfliktu medzi tým, čo vo vývoji pokročilo a čo má v prítomnosti správnu podobu, a tým, čo zaostalo v pôvodnej forme, čo vnáša starú podobu do prítomnosti a bráni tým vývoju. Zlo teda nie je niečím absolútnym, ale len prenesené a nepremenené dobro minulosti. Vznik tohto protikladu je však pritom nutnosťou, pretože dosiahnutie svetového cieľa je možné len jeho vyrovnávaním a prekonávaním. To je základný motív praperzskej duchovnosti, na ktorý nadviazal i manicheizmus a ktorý má vlastne trvalú platnosť i dnes a pre budúcnosť.

O datovaní života zakladateľa praperzskej kultúry, Zarathuštru, sa vedú vo vede dosiaľ spory. Bolo tomu tak už v staroveku, kde niektorí autori hovoria o 6., iní o 3. tisícročí a opäť iní až o 7. - 6. stor. pr. Kr., keď v Babylone pôsobil Zaratas, učiteľ gréckych filozofov i židovských prorokov, s ktorým býva Zarathuštra obvykle stotožňovaný. Tieto rozpory vyplývajú zo skutočnosti, že i v neskorších dobách vystupovali učители, ktorí prijali Zarathuštrovo meno a šírili jeho učenie. Podľa staroperzskej tradície bol jeho otcom Pourušáspa a matkou Dugdhva. Jeho rodokmeň sa sleduje naspäť až k prvému človeku Gayomártovi - podobne ako v Evanjeliách život Ježišov až k Adamovi. S jeho narodením sa spájali podivuhodné udalosti. Dieťa sa pri narodení usmievalo a bolo vystavené smrteľnému nebezpečeniu. Čarodejník Dúrásrav sa snažil vyvolať u ľudí pred ním kvôli tomuto úsmevu strach a pokúšal sa dieťa usmrtiť:

Chcel mu rozmačkať lebku, ale ruka sa mu pri tom skrútila. Chcel dieťa spáliť, ale oheň zhasol. Pokúsil sa ho pohodiť pred stádo býkov, ale tí sa pred ním zastavili. Rovnako tak mu neublížili kone, pred ktorých kopytá ho položil pri napájadle. Bez úhony zostalo dieťa i vo vlčom brlohu. V jeho ďalšom živote sa prejavujú príznačné rytmy vo vývoji človeka. Keď mal Zarathuštra 7 rokov, chcel ho Dúrásrav usmrtiť magickým pohľadom, ale sám bol uvedený Zarathuštrovým pohľadom do zmätku a zabil sa pádom z koňa. Keď mal Zarathuštra 15 rokov, vyžiadal si od otca široký pás - ako odznak viery a rozhodol sa, že bude hlásať učenie o boji dobra so zlom. V 20. rokoch odišiel do bezdomovia, putoval po Zemi a nakoniec sa uchýlil do samoty horskej jaskyne. Keď mal 30 rokov (teda ako Ježiš), dostalo sa mu zjavenia na brehu svätej rieky Dáitjá: zjavil sa mu žiariaci Vohu-mano (dobrá myšlienka, vlastne Duch Svätý), ktorý ho priviedol k Ahura Mazdovi, od ktorého sa mu dostalo zasvätenia a poverenia k tomu, aby hlásal učenie o dokonalosti cestou dobrých myšlienok, slov a skutkov a o povinnosti človeka, aby pomáhal dobrou v boji so zlom.

Po tomto zjavení nastúpil Zarathuštra misijnú cestu. Narazil však na mnohé protivenstvá a mal úspech až po desiatich rokoch. Zomrel za neznámych okolností ako 77-ročný. Podľa tradície sa vrátil do severnej kolísky Árvov - Airjana vaédžó - prvého kultúrneho centra poatlantského ľudstva. Ako zasvätenec slnečných mystérií,

ktoré boli pokračovaním centrálného orákula v starej Atlantíde, bol Zarathuštra schopný v určitých stavoch vedomia vidieť sily, ktoré pôsobia duchovne zo Slnka a sú prejavom božskej bytosti, spojenej s vývojom ľudstva. Poznal, že táto bytosť zostúpi raz na Zem, aby ako Saošjant (Spasiteľ) a "svetlo sveta" pripravila budúcnosť ľudstva. Je to vlastne prvé proroctvo o príchode bytosti Kristovej, na ktorého príprave sa Zarathuštra podieľal. S tým súvisí i vedomie o rytme času v svetovom dianí (Zarvána akarana) i aktívne obrátenie vedomia do priestoru Zeme, k jej premene (obrábanie Zeme sa stáva svätou povinnosťou) a k chápaniu pozemského sveta v boji dobra so zlom. Tak boli vlastne zároveň položené základy hospodárskeho života - v Prednej Ázii vznikajú podľa archeologického svedectva práve v tejto dobe - v 6. - 5. tisícročí pr. Kr. - prvé poľnohospodárske kultúry. V tomto smere položil vlastne Zarathuštra základy ďalšieho vývoja ľudstva - duchovného, kultúrneho i hospodárskeho. Jeho učenie sa šírilo najmä s expanziou perzskej ríše a zostalo štátnym náboženstvom i v jej novoperzskej podobe za dynastie Sásánovcov v 3. stor. po Kr., keď sa objavuje so svojim novým poslanstvom Mání.

O živote a pôsobení Máního nás informujú dva druhy prameňov:

1) spisy odporcov, najmä cirkevných autorov zo 4. storočia, ako bol Augustín a biskupovia Archelaus z Kaškaru, Epifanius zo Salamíny, Titus z Basry a Alexander z Lykopolu. Vedľa týchto latinsky písaných spisov sa zachovali i niektoré zmienky v arabčine a perzštine z pera neskorších mohamedánskych autorov.

2) zlomky originálnej manichejskej literatúry písané perzsky, ujugursky, čínsky a v jazyku paštún (Afganistan); väčšina spisov bola nájdená v čínskom Turkestane v oáze Turfán, kde r. 1900 vykonávala výskum nemecká archeologická expedícia. Bola tu získaná len časť rukopisov od tureckých hľadačov pokladov, ktorí z poverčivosti väčšinu z nich zničili. Boli medzi nimi rôzne traktáty, hymny, homílie a listy. V egyptskej oáze Fajjúm boli u obchodníkov so starožitnosťami objavené tiež papyrussy s koptskými prekladmi Máního životopisu. Zo všetkých týchto prameňov je možné rekonštruovať život a osudy Máního.

Narodil sa r. 215 v dedine Mardinu v Babylónii. Jeho matka Mar Marjam, nazývaná tiež Meis (lotos) pochádzala z perzského rodu Asáníja, otec Futtak taktiež z perzského rodu Harkaníja. Do Babylónie prišiel z perzského mesta Hamadanu. Narodenie dieťaťa bolo sprevádzané zvláštnymi snami matky i nadzmyslovým zážitkom otca. Dieťa, ktoré dostalo meno Corbicius, bolo ponarodené odnesené anjelmi do vzdušnej sféry a zostalo po určitú dobu pre rodičov neviditeľné. Chlapec vyrastal v skrytých a veľmi chudobných prostredí. Keď mal 7 rokov, bol predaný ako otrok bohatej vdove. Tá mu však dala slobodu a zaistila mu výchovu. Keď mal Mání 12 rokov, mal prvé zjavenie anjela, ktorého nazýval Al- Tawan alebo Al Taum (= druh, v nabatejčine). V tej dobe tiež zomrela vdova a zanechala mu celý svoj majetok. Boli v ňom tiež štyri vzácne knihy putovného kazateľa Skytiana - Mystériá, Capitula, Evanjelium a Tesaurus (poklad).

Dostávame tu letmý pohľad na záhadnú postavu, o ktorej R. Steiner hovorí ako o veľkom zasvätencom, ktorý má veľký význam pre vývoj poatlantského ľudstva a bol zrejme tiež skrytým duchovným učiteľom Máního. V Máního biografii sa hovorí iba o Skytianovej ceste do Egypta, kde sa zoznámil so staroegyptskou múdrosťou. Mal žiaka Terebinta, ktorý spísal Skytianovo učenie do zmienčených štyroch kníh. Po Skytianovej smrti odišiel Terebintus do Babylónie, kde pôsobil ako zasvätenec. Stretol sa s nepriateľstvom Mitrových kňazov, ktorí spôsobili jeho smrť. Zostala po ňom vdova - totožná s tou, ktorá vychovávala Máního. Tak sa dostali zmienčené knihy

do jeho rúk. Toto legendárne rozprávanie naznačuje, že Mání nadviazal na staré mystériá; zjavenie anjela Al- Tawana však ukazuje, že vychádzal z vlastných zážitkov. Anjel mu poukázal na jeho životné poslanie a vyzval ho, aby opustil tradičné náboženstvo svojho perzského národa, ktoré po mystériu na Golgote už stratilo svoj pôvodný význam.

Keď mal Mání 24 rokov, zjavil sa mu anjel znovu a vyzval ho, aby teraz vystúpil verejne. Kto vlastne bol onen anjel, s ktorým bol Mání tak vnútorne spojený? Ide vlastne o bytosť, ktorá pôsobí v každom človeku a riadi jeho osud - jeho pravé, vyššie ja, ktoré sa vznáša nad jeho hlavou ako jeho génus, ku ktorému môže človek vystúpiť v úsilí o pravé sebaspoznanie. Mání ho vedome prežíval ako svojho stáleho svetelného sprievodcu, pomocníka a radcu, ktorý sa striedavo vznášal nad ním a striedavo v ňom prebýval ako jeho "svetelný blíženec", ako jeho "druh" - Al Tawan, ktorý ho zároveň spájal s vyššími hierarchiami. Z neho mohol preto tiež čerpať svoju duchovnú silu. Až pri svojom prvom verejnom vystúpení r. 238 prijal - až do tej doby Corbitius - meno Mání. Naznačuje to vlastne stupeň zasvätenia, pri ktorom človek plne vedome žije vo svojom duchovnom ja - manase. Tak tomu bolo i v dávnej minulosti a preto sa stretávame s podobnými menami i inde: Manu - veľký atlantský zasvätenec a inauguratör poatlantského vývoja; Menes - prvý egyptský vládca; Mínos - zakladateľ krétskej kultúry atď.

V Perzii vládol vtedy Ardašír I., známy Rimanom pod menom Artaxerxés. Tento panovník však neprial novotám a preto musel Mání odísť z krajiny. Je pozoruhodné, že pláva do Indie, kde zakladá náboženské obce. Po dotyku so staroegyptskou múdrosťou prostredníctvom Skytiana poznáva tak i múdrosť indickú a tak v sebe zhŕňa duchovnosť všetkých troch predchádzajúcich kultúr, aby ich prenikol kresťanstvom. S úctou hovorí najmä o Budhovi ako o veľkom vodcovi ľudstva, prináša však indickým askétom i nové, kresťanské impulzy. Misionárska činnosť Máního v Indii našla veľký ohlas na Západe, a to počas celého stredoveku. Svedčí o tom obľúbený duchovný román zo 14. storočia "Barlaam a Josafat", v ktorom je spracovaná legenda, rozšírená už v 12. storočí z okruhu Katarov, v ktorej Barlaam (=Mání) zasväcuje Josafata, tj. Bódhisatvu, na jeho ceste k budúcemu Budhovi. Po Ardašírovej smrti sa Mání vracia v r. 241 loďou opäť do Babylonu. Bolo to v dobe, keď bol korunovaný za kráľa Šapúr I. Mání si u neho vyžiadal audienciu a odovzdal mu svoj spis Šapúrákán, ktorý obsahoval už základné rysy jeho učenia. Zapôsobil na všetkých prítomných veľkým dojmom - zdalo sa im, akoby na jeho ramenách žiarili dve svetlá.

Mání bol Šapúrom prijímaný s veľkými poctami, žil rad rokov na jeho dvore ako strážca spravodlivosti, v priateľstve s kráľom, a mohol voľne pôsobiť po celej zemi. Bol však prenasledovaný nenávisťou mágov a predstaviteľov štátneho náboženstva a nakoniec upadol do kráľovej nemilosti, keď sa mu nepodarilo vyliečiť jeho syna, ktorý zomrel. Bol uvrhnutý do väzenia, kde mal v noci sen, v ktorom videl sám seba ako mládenca z Nainu, vzkrieseného Kristom. Uvedomil si, že sám nebol dosiaľ v svojej duši úplne prebudený - chýbala mu sila Kristova, a preto nemohol dieťa vyliečiť. Bol pripravený na smrť, ale duša zomrelého dieťaťa ho sama vyzvala k životu. Na nátlak štátnej sásánovskej cirkvi mal byť odsúdený na smrť, ale s pomocou dozorců sa mu podarilo z väzenia ujsť na hrad Arabion v Chúzistane. Odtiaľ potom odišiel do Kaškaru v Mezopotámii, kde mal dišputy s kresťanským biskupom Archelaom (vzťahuje sa k nim spis Acta Archelai, ktorý je však iba fingovaný). Potom odišiel do Turkestanu, kde zostal až do Šapúrovej smrti - tu majú svoj pôvod citované nálezy v oáze Turfán. Podnikal rozsiahle misijné cesty a posielal na ne i svojich žiakov, z ktorých sú menom známi Addas, Tomáš a Hermas, do Sýrie,

Indie i Egypta, kde všade zakladali obce a kláštory. Na týchto cestách boli učenici vnútorne spojení so svojim učiteľom; tento kontakt s ním dával ich pôsobeniu silu, ktorá umožnila rýchle rozšírenie manicheizmu.

Po smrti kráľa Šapúra sa Mání opäť vrátil do Perzie, lebo Šapúrov nástupca Hórmuzd I. mu bol naklonený. Nenávisť mágov ho však opäť vyhnala na cesty: do Indie, Kašmíru, Turkestanu, ba dokonca i do Tibetu. Definitívne sa vrátil až v r. 273 za nového kráľa Bahráma I., ktorý sa k nemu choval najskôr priateľsky, ale potom ho postavil pred tribunál učencov a vo verejnej dišpute obžaloval zo zrady na perzskej štátnej cirkvi. Mání bol vyzvaný, aby svoje učenie odvolal, a pretože to odmietol, bol odsúdený na trest smrti. V r. 276 bol popravený pred bránami Džondišapúru, a to tak, že z neho bola stiahnutá koža, vypchaná trávou a zavesená na bránu, telo potom ukrižované. Táto mučenícka smrť Máního je zároveň obrazom vrcholného stupňa jeho cesty zasvätenia, ktorú nastúpil ako "syn vdovy", čo bolo už v starom Egypte mystérijné označenie ja, ktoré je síce dieťaťom duše, ale nemá žiadneho otca, lebo stratilo súvislosť s duchovným kozmom a musí si ju znovu dobyť samo zo seba, zo svojej slobody a silou lásky. Tento cieľ naznačuje prijaté meno Mání, súvisiace s duchovným ja (manasom), s ktorého uskutočnením dosahuje človek úroveň vedomia anjelov - odtiaľ zážitky anjelského druhu Al-Tawana.

Ďalšie označenie "Babylončan", ktoré si Mání dal sám, naznačuje spojenie s archanjelským duchom národa či zeme, v ktorej Mání pôsobil. Konečne spôsob jeho umučenia ukazuje na zážitok "mystickej smrti", v ktorej duša celkom premáha a premieňa nižšiu ľudskú prirodzenosť - zvlieka kožu "starého človeka", ako to naznačuje i grécka báj o Apollónovi a Marsyovi (viď Tizianov obraz v Kroměříži a prednášku Dr. J. Petrů), aby svojim vedomím plne vstúpil do ríše svetla. Historické okolnosti Máního smrti však nie sú celkom jasné. To, čo rozprávajú Acta Archelai, je skôr obraz než skutočnosť. Inú verziu prináša pôvodná manichejská homília o smrti Máního, zachovaná v koptštine. Rozpráva o rozhovore Máního s Bahrámom, o jeho uväznení a prikovaní v reťaziach, lúčení so žiakmi a najmä úchvatnú modlitbu Máního, ako ju zaznamenal jeho žiak Uzia. Na ukážku si z nej uvedieme aspoň prvú strofu:

*“Ó môj Otče,
ó Pračloveče,
počujte môj hlas,
počujte mňa stiesneného!
Nech mojou prosbou a modlitbou
padnú schránky a závoje.
Volám Krista jeho menom
a anjelov v ich dôstojnosti a sláve,
volám všetky vaše mená:
Oslobodte môjho ducha z jeho
väzenia,
snímte zo mňa šat starosti
a vyvedte ma z tohto sveta.*

*Ó môj Otče,
ó Pračloveče,
otvor brány mojej modlitby,
ktorými môj nárek stúpa k výšinám:
Ó počuj ich, Panna svetla,*

*počujte môj hlas, ó anjeli,
počujte hlas mojej prosby,
uvoľnite moje putá.
Skláňam sa pred Tvojou tvárou,
lebo prichádzam k Tvojmu
vznešenému miestu,
ó Sudca všetkých svetov!
Počuj modlitbu spravodlivého,
všetkou silou chcem ťa vzývať.*

A v závere homílie sa hovorí:

*I hovoril s ním Kráľ lásky,
začul hlas jeho žiaľu.
Dokonalý Muž pristúpil k nemu,
prišla Panna svetla
a anjeli sa znášali v nekonečnom
rade,
aby pozdvihli jeho veľkú dušu.
Veľký Kristus je to,
ktorý mu vychádza v ústrety.
Vyslanec Svetla vracia sa domov,
perla Svetla, ktorá chce vystúpiť
z rozbúrených morí.*

V tej chvíli sa jeho fyzická podoba premenila, akoby rozpustila a stala sa priesvitnou pre duchovné dianie. Podľa pôvodnej manichejskej tradície zomrel teda Mání vo väzení a až po smrti došlo k zhanobeniu jeho mŕtvolu nenávisťnými mágmami.

Skôr než obrátíme pozornosť k Máního učeniu, zoznámime sa ešte stručne s ďalšími osudmi jeho hnutia. Po smrti Máního nastalo veľké prenasledovanie za Bahráma II., ktorý sám stál jeho nástupcu Sisinnia. Ďalší Máního nástupca Innaios zhromaždil rozptýlenú obec znovu a keď kráľ ochorel, uzdravil ho a dosiahol tak pre obec načas pokoj. Veľká časť manichejského obyvateľstva sa vystaňovala na Východ za riekou Oxus (dnes Amudarja) do zeme Ujgurov pod Ťan-šanom. Žila tu v mieri s budhistami, zarathuštriánmi i s nestoriánskymi kresťanmi. V 8. storočí ovládol túto oblasť síce islam, ale manichejci tu žili ďalej a mali úzke styky i so svojimi obcami v Číne. V r. 762 prijal ich učenie dokonca ujgurský chán Bugug. Roky medzi 762 - 832 sú dobou veľkého kultúrneho rozkvetu manicheizmu v tejto oblasti. Z tej doby pochádzajú tiež i rukopisy nájdené v zmienenej oáze Turfán.

Časť manichejcov sa vrátila koncom 7. a 8. storočia do Mezopotámie, kde za dynastie Omájovcov mohla žiť celkom v mieri. Až za Abbásovovcov začiatkom 10. storočia utiekali opäť na Východ pod ochranu Ujgurov. K ich zániku tu došlo až začiatkom 13. storočia za veľkého ťaženia Mongolov.

Smerom na Západ prenikal manicheizmus do Malej Ázie, Sýrie, Palestíny, Egypta a severnej Afriky. Za cisára Diokleciána boli manichejci prenasledovaní na počiatku 4. storočia spolu s kresťanmi. V 4. storočí sa rozšírili i do Ríma a prenikali tiež do Galie a do Španielska. Od konca 4. storočia potom začali byť prenasledovaní

medzitým poštátnenou cirkvou. V severnej Afrike pôsobil vtedy biskup Faustus, s ktorým zvädzal tuhé dišputy o probléme zla sv. Agustín.

Manichejská obec bola síce cirkvou postupne potlačená, inšpirovala však významné heretické hnutia v ranom stredoveku, ako boli napr. Paulikiáni v Byzantskej ríši, proti ktorým musel cisár Konštantín IV. Pogonatos vytriahnuť v 7. storočí dokonca vojensky. Značná časť Paulikiánov bola potom presídlená do Trákie a Macedónie, kde pod ich vplyvom vzniklo hnutie Bogomilov, založené popom Bogomilom v r. 935. Toto hnutie sa udržalo na Balkáne až do konca stredoveku a ovplyvnilo tiež vznik kacírskych hnutí v 12. storočí na Západe - v severnom Taliansku a v južnom Francúzsku. Ide najmä o Katarov (odtiaľ slovo "kacír"), ktorých učenie, silne ešte poznamenané manichejským dualizmom - podobne ako u Paulikiánov a Bogomilov - nemohla cirkev potlačiť inak než nemilosrdným prenasledovaním a vojenskou mocou.

Dokončenie v budúcom čísle

Dokončenie zo Sophie 10

Teraz sa teda pokúsime načrtnúť hlavné rysy duchovného hnutia Máního, ktoré na konci staroveku a na začiatku stredoveku tak prenikavo zasiahlo a i po svojom zániku ovplyvňovalo vtedajší kultúrny svet od Číny až po Francúzsko a Španielsko.

Máního osudy a cesty naznačujú, že v sebe spájal predkresťanskú múdrosť - indickú, perzskú, egyptsko-babylonskú - a jeho cieľom bolo začleniť ju do kresťanstva. Išlo mu o preniknutie starej duchovnosti vedomím ja - to naznačuje i jeho meno. To, čo predtým pôsobilo vo veľkých kultúrnych súvislostiach, sa snažil sprístupňovať vnútru jednotlivého človeka. V tom bola jeho veľkosť a historický význam v duchovných dejinách ľudstva. Nechcel pritom obnovovať pohanské náboženstvo, ako mu bolo nesprávne vytýkané cirkevnými kritikmi, predvídal však jeho renesanciu v duchu pravého kresťanstva. Preto sa považoval za vyslanca Parakléta - Ducha Svätého. Kresťanstvo mu bolo predovšetkým záležitosťou nadzmyslovou, nie iba tradičnou.

Preto tiež považoval judaizmus v kresťanstve za niečo prekonané, lebo v ňom ide iba o mesačný kult Jahveho, ktorý vznikol až za Abraháma, zatiaľčo postavy pred Abrahámom predstavujú veľkých vodcov ľudstva v zmysle kultu slnečného. S týmto židovským elementom v sebe sa nemohol vyrovať práve Augustín (a dodnes do značnej miery väčšina protestantov). Z toho tiež pochádza jeho základný postoj: "credo, quia absurdum est" (verím, pretože je to absurdné). Proti tomu stojí Máního presvedčenie, že viera bez rozumu je človeka nedôstojná.

Súčasťou manicheizmu bolo tiež - podobne ako v pôvodnej kresťanskej gnóze, s ktorou má manicheizmus rad spoločných črt - učenie o reinkarnácii. Bez neho by nebolo možné pochopiť vzťah dobra a zla, boj svetla s temnotou a postupnú premenu zla, ktorá pri jednej inkarnácii nie je mysliteľná. Práve s touto otázkou zvädzal ťažký vnútorný zápas Augustín.

Jednou z hlavných črt Máního učenia, v ktorom nadväzoval na staroperzské učenie Zarathuštrovo a ovplyvňoval potom všetky neskoršie heretické hnutia, z neho odvodené, bol dualizmus. Nebol to však dualizmus absolútny, ako to mylne chápalo západné cirkevné kresťanstvo. Rovnako ako u Zarathuštru je protiklad svetla a temnoty obrazom relatívneho vzťahu svetových síl. V tomto zmysle chápali správnosť dualizmu tiež všetci zasvätení. Absolútny dualizmus je okrem toho logicky

nemysliteľný, pretože takto chápané protiklady by jeden druhého obmedzovali a vylučovali.

Tento relatívne dualistický obraz sveta má svoj prapôvod v Zarathuštrovom pohľade navonok, o ktorom sme sa zmienili v úvode ako o protiklade vnútornej cesty indickej duchovnosti. Tento pohľad prenikol až do onoho svetového éónu, keď Zem bola ešte čistým slnečným svetlom - "terra lucida" podľa Máního, tj. do obdobia starého Slnka, kedy sa práve vytvorila z pôvodne jednotného kozmu starého Saturnu dvojitosť svetla a temnoty (= "terra pestifera"). Bez existencie temnoty by sa totiž svetlo nemohlo navonok zjaviť. Tak sa božstvo javilo už starým Peržanom dualisticky, čo tiež zodpovedalo stupňu ich vedomia. Predchádzal mu saturnský stav prajednoty - Zarván akarana - ku ktorému však zrivé vedomie mágov už nedosahovalo. O relatívnosti manichejského dualizmu svedčí i presvedčenie, že cieľom človeka je temnotu presvetľovať a zlo premieňať v dobro.

Preto tiež manicheizmus zostal hnutím a nevytvoril nikdy vonkajšiu cirkevnú organizáciu - historická skúsenosť ukazuje, že každá takáto organizácia smeruje zákonite k ustrnutiu a ahrimanizácii.

Mání poukazoval na to, že zlo, ktoré od seba v záujme svojho oslobodenia odvrhne jednotlivec, prijíma potom do seba a nesie v sebe celé spoločenstvo - vzniká tak spoločná karma. Preto Mání doporučoval, aby si každý jednotlivec podržal svoje zlo v sebe, ustavične pracoval na jeho očiste, bez toho, aby sa spoliehal na druhých, že mu ho odnímu alebo odpustia. Len tak sa môže každý v ustavičnej aktivite uchrániť od ustrnutia. Tvorivý je iba ten, kto má neustále v pozornosti svoje chyby, snaží sa ich korigovať a hľadať pôvod zla. Už objektívne pozorovanie seba samého - vytvorenie "vnútorného pozorovateľa" vedie k oslobodeniu od všetkého nižšieho. Každý si musí dať smer k dobru. Tak v sebe presvieti temnotu svetlom v bohatstve duševných farieb. Tým vlastne očisťuje (=éterizuje) svoju krv a mení ju ako nositeľku egoizmu v nositeľku lásky. Premáha v sebe tiaž hmoty svetelnou silou ducha. Je treba si pritom uvedomiť, že temnota hmoty nie je púhym nedostatkom svetla ale niečím bytostným - vlastnosťou "archonta temnoty", ako Mání nazýva Ahrimana. Z tejto bytostnosti pochádza jej zlo. Sama o sebe nie je teda hmota májou, ale iba pre jedinú bytosť, tj. pre "Kráľa svetla" (Krista), ktorý mal svoje bytie ešte predtým, než existovala temnota. Tento "Kráľ" vstúpil do duše Ježišovej, aby skrze ňu premáhal temnotu, prežíval Ježišovo utrpenie v jeho svetelnej duši a prostredníctvom jeho tela premohol smrť.

V tomto učení je jasne rozlišovaný Ježiš od Krista, čoho napr. Augustín nebol schopný a preto nechápal kozmickú bytosť Kristovu a skutočnosť, že nemala žiadnu karmu na vyrovnanie. Pre Krista je teda hmota temnou májou; má síce svoju realitu, ale v okamihu zmŕtvychvstania sa stáva "zdaním", pretože jej temnota bola premožená svetlom (podstata manichejského doketizmu). Trpiacu svetelnú dušu Ježišovu nazýva Mání "Jesus patibilis" (=pociťujúci, tj. bolesť). Kristus ho vykupuje, ruší jeho smrť a skrze neho i smrť všetkých ľudí, ktorí ho hľadajú. Je treba si uvedomiť, že každá doba chápe vždy len časť toho, čo predstavuje mystérium na Golgote - podľa toho, akú karmu si duše v svojej dobe prinášajú. Mání niesol v sebe mystérijné vedenie predchádzajúcich epôch, prijal ho do svojho ja a naplnil ho impulzom zmŕtvychvstania Kristovho. Mystérium na Golgote prežíval nezávisle od tradície, čiste v duchu. Svojím ja, očisteným od všetkého telesného, si uvedomoval ducha v prírode. Každá zmyslová skúsenosť bola pre neho zároveň skúsenosťou morálnou. Svetlo a temnota boli dobré či zlé podľa činov bytostí. Hmota a duch neboli pre neho abstraktné pojmy, ale sily; hviezdy - bohovia. V tom sa podstatne líšil od Augustína, ktorý nebol schopný duchovnú podstatu prírody pochopiť.

Svoje prežívanie sveta vyjadroval Mání v bohatých imaginatívnych obrazoch, ktorými je nesená i zložitá manichejská kozmogónia. Jeho učenie nebolo ani intelektuálne, ani systematické lebo vyplývalo z nadzmyslového videnia, vyjadrovaného obraznou rečou. Podobne ako u Zarathuštru, odohrávali sa tieto zážitky často v jaskyniach, kde Mání prežíval svojho anjelského sprievodcu, najmä v prvej polovici života, zatiaľčo v druhej polovici to boli zážitky Parakléta, Sv. Ducha. Prvý súvisí s jeho imaginatívnym prežívaním, druhý so stupňom inšpirácie. Tak vznikli i jeho spisy. Kozmogónia v Máního učení používa neobvyklé pojmy. Je určená číslom 12 - ako číslom priestoru a priestorového usporiadania - a číslom 7 ako číslom času a vývoja. Podľa nebeského poriadku dvanástich bohov v okruhu nebies, tj. dvanástich síl zvieratníka, sa utvára i poriadok na Zemi - preto dvanásť učeníkov Kristových i dvanásť magistrov Máního. Vývoj sa odohráva v siedmich veľkých éónoch Zeme, v ktorých sa postupne približujú a opäť od seba vzdalujú ríša svetla a ríša temnoty. Zem zostupuje zo sféry svetla k sfére temnoty, v ktorej sa každá jej metamorfóza zrkadlí ako akási "antizem": od Saturnu, ktorému zodpovedá "zem temnoty", cez Slnko (terra lucida), ktorému zodpovedá terra pestifera (zhubná), kde sa objavuje už látka (hylé), cez Mesiac k dnešnej Zemi, kde sa svetlo a temnota spájajú a kde vládne zákon hriechu, a k ďalším budúcim metamorfózam (Jupiter, Venuša, Vulkán), v ktorých sa svetlo bude opäť oddeľovať od temnoty.

Celý svetový vývoj je teda v znamení dramatického boja svetla s temnotou - ducha s hmotou, dobra so zlom - a človek je v samom strede tohto boja. Vyvíja sa od kozmického pračloveka, tj. svetelného, duchovného praobrazu (=Ormuzd) až k Adamovi, tj. k dnešnému človeku, na ktorého stvorení sa podieľali bohovia i démoni (podobný mýtus sa zachoval i u Slovanov). Má byť preto nástrojom bohov k premoženiu démonov, ale tí chcú pomocou človeka naopak bohov preľstiť tým, že sa zmocňujú svetla, ktoré je v človeku. Človek je však slobodnou bytosťou, ktorá môže ďalej rozvíjať dielo Stvoriteľa: Jeho boj trvá éóny. Vo svojom dnešnom stave sa ocitol pádom, v ktorom postupne strácal svoj svetelný element.

Najskôr stratil svoje božstvo v pevnom elemente Zeme - obrazom toho je jaskynný kult a skalné chrámy; potom vo vode - odtiaľ akty očisty, potom vo vzduchu - tu majú svoj pôvod indické dychové cvičenia, ktoré by mu mali opäť pomôcť ku svetlu. Teraz je v stave, keď mu už žiadny zmyslový dojem nesprostredkováva duchovný zážitok. Stojí pred ničotou, priepasťou. Zostalo mu iba to, že ho po smrti Kráľ svetla (Kristus) unáša vždy do svojej ríše. Nakoniec zostupuje Kráľ sám do schránky človeka s najsvetlejšou dušou - Ježiša, aby ľudstvu pomohol. V smrti triumfuje nad archontom temnoty, jeho ukrižovanie je zrodením Svetla vo fyzickom svete. Archón temnoty je spútaný. Skrze Krista potom môže človek dosiahnuť silu k znovuzískaniu stratenej duchovnosti prírody. Môže tak spasiť nielen sám seba, ale i celú zem. To je tiež cieľom manicheizmu - cestou premieňania temnoty na svetlo, zla v dobro - preduchovňovanie hmoty a Zeme. Zásada premieňania zla v dobro vyžaduje určitý duktus života, ktorý prebieha v piatich stupňoch.

1) Auditor (poslucháč, syn náhľadu) - ktorý sa mal uplatňovať v hospodárskom sektore, predovšetkým v poľnohospodárstve. Pritom sa mal modliť, postiť, udeľovať almužny, oslobodzovať otrokov a pomáhať pri stavbe kláštorov.

2) Electus (vyvolený, syn tajomstva), ktorý sa v odlúčenosti cvičil v "spravodlivosti", tj. v úsilí o súlad s praobrazom.

K tomu patrila:

a) zdržanlivosť a čistota v pohlavnom živote (signaculum sinus), a to láskou ku Kráľovi svetla, ktorá ruší dedičný hriech;

b) čistota konania (signaculum manuum), napr. žiadne usmrcovanie zvierat alebo poškodzovanie rastlín - prejav lásky k prírode.

Hmotné bohatstvo bolo považované za väzenie. Bolo povinnosťou starať sa aspoň o jedného človeka, ktorý by bez tejto opatery nemohol žiť. Nikto nemôže dosiahnuť zasvätenie, kto nezachráni aspoň jednu dušu - tento motív sa objavuje i u Parsifala, ktorý privádza ku Grálu Feirefiza či Kundru.

c) čistota úst (signaculum oris), slov i myšlienok, neobsahujúcich zlobu alebo žiadosti. Tomu slúžila i vegetariánska strava, v ktorej vládne svetelný element. I zmyslové vnímanie bolo chápané ako výživa.

3) Presbyter (syn rozumu), ktorý slúžil ako správca, kazateľ a pisár.

4) Episcopus (syn vedenia), biskup, chápaný ako sluha všetkých.

5) Magister (syn miernosti), majster či učiteľ.

Táto hierarchia nebola žiadnou pevnou cirkevnou organizáciou, ale ezoterickou cestou zasvätenia. Už Augustín si sťažoval, že z manicheizmu vedel len to, čo auditores - poslucháči, a nie to, čo electi - vyvolení. Svoje spisy proti manicheizmu preto písal len z povrchnej znalosti. Ak si preložíme ciele, ktoré sledovala ezoterická cesta manicheizmu, do reči dnešnej antropozofie, potom v nej vlastne išlo o postupnú premenu astrálneho, éterického a fyzického tela na vyššie duchovné články: duchovné ja, životného ducha a duchovného človeka.

Ide tu o tri cesty:

1) Cestu mieru (eiréné), otvárajúcu duchovnú sféru, ktorá je vlastným domovom človeka. Na tejto ceste začína prebývať božstvo v človeku - duchovné ja (manas). Túto cestu nastupovali už auditores.

2) Cestu spravodlivosti (dikaiosýne), čo znamená premáhanie smrti, lebo na nej človek získava novú duchovnú postavu, utkanú z preduchovnených éterických síl - životného ducha (budhi); to bola cesta vyvolených.

3) Cestu slávy (doxa), ktorá viedla k dosiahnutiu nového človeka, ktorý je svetlom medzi svetlami - duchovný človek (átmá).

Tieto tri nadzmyslové duchovné sily človek dosahuje cez Krista. Sú to vlastne články zmŕtvychvstalého tela Kristovho, ktoré sa v smrteľnom človeku môžu stať zárodkami večnosti. Toľko aspoň v náčrte o Máního učení, ktoré nie je vo svojej podstate vlastne ničím iným než učením ezoterického kresťanstva, ktoré plnilo svoju skrytú úlohu i v ďalších storočiach a ukazuje i cestu do budúcnosti, lebo tu ide o kresťanstvo Ducha Sv., ktoré začína v dnešnej dobe nadobúdať na aktuálnosti.

K Máního učeniu patril i kult, v ktorom hrala centrálnu úlohu slávnosť bémy, ktorá bola v podstate spomienkou na milovaného učiteľa, ktorého katedra (béma) zostávala síce prázdna, ale ktorý bol neustále prítomný svojím učením. Prázdna katedra bola tiež znamením, že Mání ako zasvätenec nemôže byť nikým nahradený - preto nevznikol žiadny námestník, hlava cirkvi, pápež. Pri slávnosti sedeli okolo bémy účastníci na piatich stupňoch (podľa stupňa svojho zasvätenia). Slávnosť bola spojená s podávaním chleba, ktorý mal tvar slnečného kotúča v mesačnej miske - obraz Grálu. Šlo tu o kommunion, zasvätenie bratskej láske, v ktorom bolo prežívané prostredníctvom medzi kozmom a Zemou, transsubstanciácia pozemského v božské skrz človeka.

Tento kult mal hlbšie súvislosti s kozmom. V slávnosti bémy sa prežíval rytmus dňa - jej účastníci predstavovali elementy. Akt podávania chleba symbolizoval rytmus roka - účastníci predstavovali slnko a planéty.

Tretím aktom bol canticum amatorium (spev milujúcich), v ktorom sa zrkadlil svetový rok, tj. prechod jarného bodu Slnka dvanástimi znameniami zvieratníka. Celé kultické dianie bolo tak výrazom kozmického aspektu kresťanstva. Slávnosť zvestovala Krista ako božskú kozmickú bytosť, ktorá je však stále s nami a žije v každom ľudskom srdci, ktoré ho hľadá. Zostáva na záver odpovedať na otázku, kto bol vlastne Mání? Osobnosť, ktorá tak prenikavo zasiahla nielen do duchovných dejín svojej doby, ale ktorej význam túto dobu ďaleko presahuje a zostáva trvale aktuálny?

V jednej zo svojich prednášok hovorí R. Steiner o tom, že v každom predkresťanskom období prebúdzať Kristus, zostupujúci z duchovného sveta k svojmu vteleniu, určitú osobnosť, ktorá bola reprezentantkou svojej doby a zároveň pôsobila pre pochopenie Krista primerane k tej dobe. Jednou z nich bol "mládenec z Nainu", o ktorého vzkriesení hovorí Lukášovo evanjelium (kap. 7). Bola to vlastne nová inkarnácia mladíka z egyptskej Sais, ktorý prežil nevydarené zasvätenie: Nepripravený chcel odhaliť tajomstvo Izis, ale prepadol smrti. Táto tragická udalosť bola obrazom bezmocnosti a úpadku egyptskej mystérijnej múdrosti. Jeho osud sa do istej miery opakoval v dobe Kristovej - opäť "syn vdovy", umierajúci v mladom veku. Teraz však s tým rozdielom, že je prebudený Kristom a vrátený matke (obraz Izidy). Jeho zasvätenie bolo tak dokončené až teraz.

Mladík sa potom znovu narodil v 3. stor. ako Mání, v ktorého učení bola zhrnutá múdrosť starých náboženstiev a presvietená kresťanskou gnózou, ktorá v tejto podobe umožnila pochopenie Krista i vyznavačom egyptskobabylonskej, perzskej a indickej duchovnosti. V inkarnácii Máního sa však nemohlo ešte všetko plne rozvinúť - bola to len príprava pre neskoršie poslanie, ktorého cieľom je ozajstný súlad všetkých náboženstiev.

K tomuto cieľu musel však prejsť ešte jednou významnou inkarnáciou - ako "čistý prostáčik" ("čistý bloud") Parsifal, s ktorého osudmi sme sa podrobne zaoberali vo vlaňajších prednáškach. Už vtedy sme poukazovali na rad manichejských motívov v grálskej legende, ktorá svedčí o skrytých súvislostiach. Motívy a idey neputujú v dejinách nikdy samé, ale spolu so svojimi nositeľmi - v tomto prípade v osobnosti Parsifala ako znovuvteleného Máního, ktorý dovršuje svoju cestu zasvätenia a stáva sa vládcom Grálu. Také sú teda konkrétne súvislosti medzi manicheizmom a grálskym prúdom. Je príznačné, že po dosiahnutí svojho cieľa putuje Parsifal opäť na Východ, do "zeme kňaza Jána", aby svojim východným bratom zvestoval požehnanie Grálu. Toto poslanstvo Grálu je tiež tým, čo títo východní bratia očakávajú od Západu - nie materialistickú civilizáciu a skostnatené cirkevné konfesie - ale Grál, ktorý v bytosti Kristovej spája všetky veľké náboženstvá.

Jednou z veľkých duchovných postáv ľudstva, ktoré toto poslanstvo pripravovali, bol Mání-Parsifal, ktorý v budúcnosti príde ako nový učiteľ kresťanstva, ktorého úlohou bude podľa R. Steinera preniknúť kresťanstvo učením reinkarnácie a karmy a úplne odhaliť tajomstvo zla a jeho premeny v dobro - až k tomu dozrie čas.